

7. Zhanat Askerbekovna. "Candle of the spirit of the nation". Egemen Kazakhstan newspaper. 03 July, 2012.
8. Shakhanov Mukhtar. New Kazakhs (Selected Poems). - Almaty, 2000. -224 P.
9. Shakhanov M. mother of the nation-language. The book of spiritual reflections. - Almaty: "operational printing house "LLP, 2010. - 424 pages.

УДК:81-25(575.2) (04.)

DOI 10.33514/BK-1694-7711-2022-1 (1)-67-70

Кулбачаев Д. К.

Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин ага окутуучусу,
педагогика илимдеринин кандидаты

Кулбачаев Д. К.

старший преподаватель Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына,
кандидат педагогических наук

Kulbachev D. K.

Senior Lecturer, Kyrgyz National University named after J. Balasagyn,
candidate of pedagogical sciences

**ТИЛ СЫРЫ- АДАМЗАТТЫН ЭҢ АБАЛКЫ ЖАНА ЭҢ ТАТААЛ КУПУЯ
СЫРЛАРЫНЫН БИРИ
ЯЗЫКОВАЯ ТАЙНА - ОДНА ИЗ САМЫХ ЗАГАДОЧНЫХ И СЛОЖНЫХ ТАЙН
ЧЕЛОВЕЧЕСТВА
THE LANGUAGE MYSTERY IS ONE OF THE MOST MYSTERIOUS AND COMPLEX
MYSTERIES OF MANKIND**

Аннотация: Макалада тил –пикир алышуунун гана негизги куралы катары каралбастан, тил улуттук маданияттын казынасы катары бааланары жана тили менен улут өзүнүн өзгөчөлүгүн , кайталангыс экендигин көрсөтүп тургандыгы макалада чагылдырылат.

Аннотация: В статье отмечается, что язык рассматривается не только как основной инструмент общения , но и как сокровищница национальной культуры, и язык показывает, что нация уникальна и уникальна.

Abstract: The article notes that language is considered not only as the main tool of communication, but also as a treasure trove of national culture, and language shows that the nation is unique and unique.

Негизги сөздөр: тил, оозеки форма, акыл-эс, илим, маданият, пикир алышуу.

Ключевые слова: язык, словесная форма, интеллект, наука, культура, общение

Key words: language, verbal form, intelligence, science, culture, communication

Сүйлөө-адамдардын оозеки эркин формада өз ара баарлашуу пикир алышуу экендигин билебиз. Анын жардамы аркылуу тил каражаттарын иреттүү колдонулушу менен маалымат алмашылат. Тил аркылуу кепти калыптандырууга, аны угууга, туура сүйлөөгө, башка адамдар менен баарлаша билүүгө калыптандыруучу кызмат аткаргандыгын көрүүгө

болот. Оюн билдирүүчүнүн коммуникативдик каалоосуна жараша баарлашып жаткан инсан менен байланыш түзүлөт. Анда оозеки баарлашуу, сүйлөшүү үчүн алдын ала атайылап даярдык көрүлбөйт. Бирок, баарлашуу, сүйлөшүү процесс учурунда окуп үйрөнүп жаткан тилдеги керектүү тилдик каражаттардын, аларга тиешелүү мыйзамдардын чегинде сүйлөм куруу талабы тураарын эске алабыз. Бул үчүн студенттерде кандайдыр бир деңгээлде ошол үйрөнө турган тилге тиешелүү билиминин базасы болуу талабы коюлат.

Адамдардын маданияттуулугунун эң негизги көрсөткүчтөрүнөн болгон сүйлөө жана жазуу ишмердигин изилдөөдөн мурда тилдин адамзаттын жашоосундагы ролун аныктоого тийишпиз. Андыктан тил адамдардын жашоосундагы же турмуштук тиричиликти өткөрүү үчүн гана колдонулган байланыш катнашынын негизги куралы катары гана кароо мүмкүн эмес. Тил адамдын маданияты, ишмердигинин өзгөчө түрү экендигин, анда коомду жана дүйнөнү таанып билүүсүнүн баа жеткис каражаты катары да кароого туура келерин билебиз. Кандай гана улут болбосун тил-улуттун жаны гана эмес, ар бир улуттун баа жеткис маданий дөөлөтү, руханий азыгы катары да эсептелет. Ошондой эле кандай улут, эл болбосун баа жеткис элдин руханий дөөлөттөрүнүн улуу казынасы экендигине да басым жасообуз абзел. Дегеле адамдын сүйлөөсү- баа жеткис рухий ишмердик экенине да токтолсок, ата-бабадан бери айтылып келген “өнөр алды кызыл тил” деген накыл кеп бекеринен айтылбаса керек. Ошону менен бирге эле сүйлөнүп жаткан кептин маданияттуулугу, сапаттуулугу жана максаттуулугу негизги орунду ээлейт эмеспи.

Жалпы тил таануу илиминде тилди жөн гана маалымат берүүнүн же турмушту таанып-билүүнүн куралы эмес, улуттун туюм-түшүнүгүнүн уюткусу, анын маданиятынын мөөр тамгасы катары караган багыты бар. Мындай илимий өнүттүн башаты В.Гумбольдт, А.А. Потемня сыяктуу тилчи окумуштуулардын эмгектеринде негизделген. В.Гумбольдт минтип жазат: «Тилдердин келип чыгышы бул рухий күчтүн келип чыгышынын себептери менен шартталган. Тил менен рухий күч акыл-эс, интеллектуалдык жөндөмдүүлүктүн ажырагыс иш-аракети болуп эсептелет. Эл өзүнүн тилин адамдын иш-аракетинин куралы катары жаратат. Ошону менен бирге эле ал изденет жана реалдуулукту, жаңылыкты, бийиктикти табат» Андан ары илимпоз мындай дейт: «Ар түрдүү тилдер деген бул бир эле нерсенин ар түрдүү белгилениши эмес, бул ошол нерсенин ар башкача көрүү»

Тил турмуш чындыгын чагылдырып гана койбостон, аны чечмелеп да турат.

1. Тил-маалымат берүүнүн же турмушту таанып-билүүнүн гана куралы эмес, улуттун туюм - түшүнүгүнүн уюткусу, анын маданиятынын мөөр тамгасы.
2. Тилдердин келип чыгышы бул рухий күчтүн келип чыгышынын себептери менен шартталат.
3. Тил турмуш чындыгын чагылдырып гана койбостон, аны чечмелеп да турат.
4. Тилсиз, улуттук дүйнө-тааным, улуттук маданият, улуттук жан дүйнө сыяктуу көп кырлуу көрүнүштөрдүн төркүнү терең ачылбайт.
5. Тил аркылуу элдин бүгүнкү акыл-таанымы менен көкүрөк көйгөйүнө гана сүңгүп кирбестен, анын басып өткөн тарыхын андап-таанууга ишенимдүү жол табылат.
6. Тилдеги бардык эле көрүнүштөрдү бир гана мыйзам ченемдүүлүк ,бекем эреже же ыкма менен түшүндүрүп коюу мүмкүн эмес.
7. Тил сыры-адамзаттын эң абалкы жана эң татаал, купуя сырларынын бири.

Кыргыз тилинин тарыхы узак мезгилди камтыйт. Узак мезгилдин ичинде кыргыз элинин турмушунда, коомдук түзүлүшүндө далай өзгөрүүлөр болуп, алар тилге да өз

таасирин тийгизип келген. Тарых менен археологиянын материалдарына, байыркы жазуу эстеликтерине көз жүгүрткөндө, кыргыз эли бир нече жазуу системасынан пайдаланып келгендиги байкалат.

Ата-бабадан кайсыл муундун өкүлү болбосун сөзгө өзгөчө маани берип, ага зирек мамиле жасашкан. Сүйлөнө турган сөзгө маани берип, ролун көтөрүп, кийинки муундун, өсүп келе жаткан урпактарга элдик сөздүн күчү менен тарбиялоону көздөшкөн. Сөз аркылуу, кызыл тилдин кудурет күчү аркылуу да ишке ашырып, тарбиялоонун өзгөчө ыкмасын колдонгондугун да байкоого болот.

Адам тил түзгөн бөтөнчө бир турмуш чындыгынын койнунда жашайт. Залкар ойчул М.Хайндггер тилди «дүйнөнүн үйү» деп атайт. Элибиз да «Өнөр алды-кызыл тил» деп, бардык өнөрдүн ичинен ага төр берген. Илгертен “Адеп башы-тил”, “Тил сыры-адам сыры”, “Тил- элдин улуттук бейнеси”. “Тил – ойдун сандыгы” деп бекеринен айтылбаса керек. Демек, илимде ар бир түйүндү түшүнүктүн «үйүнө» бир нече күн түнөп чыкпай адамдын аңтаанымы айкын ачылышы кыйын. Ошондуктан, илимдер сабында тил илими көч башылык, методологиялык абалда турушу мыйзам ченемдүү. Ансыз, улуттук дүйнө-тааным, улуттук маданият, улуттук жан дүйнө сыяктуу көп кырлуу көрүнүштөрдүн мааниси терең ачылбай кала берет.

Айлана-чөйрө, дүйнө тууралуу маалыматтын көбүн адам тил аркылуу алгандыктан, алар кандай материалдык дөөлөттөр сыяктуу эле өзүнүн рухий, интеллектуалдык, социалдык керектөөлөрү үчүн түзүп алган түшүнүктөрдүн да алкагында жашайт. Адатта, тигил же бул адамдын кебинде кандайдыр бир сөз, сөз тизмеги, туюнтмалар басымдуулук кыларын байкоого болот. Ошентип, ага көп маалымат сөз аркылуу келгендиктен, адамдын коомдогу ийгилиги көбүнесе анын сөз билгилигине кеп маданиятынын деңгээлине да байланыштуу болот. Демек, кызыл тилдин мухитине сүнгүп кирмейин, анын купуя сырларын кылдат изилдеп билмейин адамдын акыл-эс таанымы анча өрүштөнө албайт. Ошондуктан, ата-бабалар «Тил – ойдун сандыгы»-дешкен. Ооба ата-бабалардын ойлоосу, акыл-эстүүлүгү эч бир теңдешсиз касиетке ээ болуп, элдик оозеки чыгармаларда да макал-лакап катары сакталып келгени да белгилүү.

Тилге байланышкан ар бир макалында тилдин теңдеши жок эбегейсиз бир зор кубулуш экендигин ата-бабаларыбыз таамай айткан. Өсүп келе жаткан жаш муундарды ар тараптан калыптандырып, таалим-тарбия берүүдө кыргыз элинин байыркы мурастарынын бири болгон макал-лакаптардын ролу зор. Элдин жалпы акыл-эсинен чыккан курч, тунук сөздөрдүн чындыгы – макалдарда

Тил-ойдун тикеден-тике чындыгы жана тил пикир алышуунун эң негизги куралы экендигин философтор да таамай айткан. Чындыгында так кезе айтылган бул пикир эң туура бааланган. Тил билүү аркылуу гана адамдар өз ойлорун бири-бирине пикир алышуу аркылуу билдире алары белгилүү.

Улуу жазуучу Ч.Айтматов: «Тил улуттук маданияттын эң негизги бөлүгү жана анны өркүндөтүүчү башкы каражат болуп саналат. Маданиятта доорлордун бардык көрүнүшү камтылгандыктан, тарыхтын да таржымалы. Кайсы гана элдин тили болбосун ал ошол элдин акыл-сезиминен, түйгүсунан жаралган кайталангыс нерсе», -деп жазган. Бул ойлор кыргыз дүйнө бейнеси анын тилинде чагылып, тилинде катылгандыгын далилдейт. Арийне мында улуттун өзүн-өзү андап-таануусу үчүн олуттуу мааниге ээ. Табылгандар гана эмес, дүйнөнү жаңыча туюмдан-түшүнүү, анын азыркы көйгөйлөрүн чече билүү үчүн ийкемдүү

ачылгаларга алып келүүчү нук дагы табылышы ажеп эмес. Мындан улам, кыргыз тилин эне тил же экинчи тил окутуу үйрөтүүдө тилден элди, элден тилди бөлүп, тилди түшүнүксүз жана кызыксыз абстракция айлантпай,” элдин тарыхы – тилдин тарыхы, тилдин тарыхы элдин-тарыхы “катары экендигин дайыма жеке тутуп, аларды биримдикте, бир бүтүндүктүн эки тарабы катары кароо ашкере актуалдуулукка ээ деп айтууга болот.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргызский язык для стран СНГ: Учебник / Байтерекова Ж.С., Краева И.А, Сорокина Т.С., Фролова Г.М., Грибанова Т.И. -Москва. -2012.
2. Рысбаев С. К. “Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориялык жана практикалык маселелери”, Б 2014.

References:

1. Kyrgyz language for CIS countries: Teacher / Baiterek J.S. Kraeva I.A., Sorokina T.S. Frolova G.M. Gribanova T.I. - Moscow. -2012.
2. Rysbaev S. K. "Theoretical and practical problems of teaching Kyrgyz as a second language", p. 2014.

УДК: 811.512.154 (572.2) (04)

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-1 (1)-70-75

Макеева А.Э.

Ж.Баласагын атындагы КУУ, факультеттер аралык Мамлекеттик тил кафедрасы, филология илимдеринин кандидаты, доцент

Макеева А.Э.

Кандидат филологических наук, доцент, межфакультетская кафедра государственного языка, КНУ им. Ж.Баласагына

Makeeva A.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Interfaculty Department of the State Language, KNU named after Zh.Balasagyn

**КЫРГЫЗ ТИЛДИ ОКУТУУДА САЛЫШТЫРМА АНАЛИЗДИ КОЛДОНУУ
ПРИМЕНЕНИЕ СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА В ПРЕПОДАВАНИИ
КЫРГЫЗКОГО ЯЗЫКА
USAGE OF COMPARATIVE ANALYSIS IN THE TEACHING OF THE KYRGYZ
LANGUAGE**

Аннотация: В статье рассматриваются имена прилагательные в киргизском и русском языке. Проводится сравнительный анализ данной части речи в обоих языках. В связи с тем, что русский язык относится к флективным языкам, а кыргызский к агглютинативным, наблюдаются расхождения между ними, т.е. дивергентные явления. И потому выявление дивергенции значительно облегчает усвоение материала.